

Самострілівська десятка

Село Самостріли, що нині належить до Корецького району, впродовж останніх 150 років дало вітчизняній науці і культурі ряд видатних постатей. Першим у ньому стоїть Володимир Іполитович Липський (1863-1937) - ботанік, автор праць з систематики і географії квіткових рослин (зокрема, зведень по флорі Кавказу і Середньої Азії), академік (з 1919) і президент (1922-1928) Всеукраїнської Академії наук [1]. Ще один виходець із Самострілів - Ярослав Степанович Підстригач (1928–1990) - став доктором фізико-математичних наук, а в 1972 р. обраний дійсним членом Академії наук УРСР. В тому ж 1972 р. Я.Підстригач очолив Західний науковий центр АН УРСР у Львові, яким керував до своєї смерті. Додамо, що з Самострілів походять доктор філологічних наук Ярослав Поліщук та літературознавець і письменник Оксана Забужко.

Долі академіків Володимира Липського і Ярослава Підстригача поєднує не лише факт народження в одному селі. Поєдналися вони на трагічному зламі, спричиненому сталінським тоталітарним режимом. В.Липський помер під час „великого терору" у 1937 р. Після смерті навколо його імені виникла „глуха стіна мовчання", оскільки В.Липський походив зі священничої родини і був дійсним статським радником. Його могилу в Одесі у 1950-і рр. було зруйновано, місце поховання загублено. Батько Я.Підстригача загинув у радянському таборі, сам він з матір'ю і братом були у 1940-1945 рр. вислані до Північного Казахстану.

Підстригач-старший - Степан Захарович - був засуджений у 1941 р. ще з 9-ма односельцями на 8 років виправно-трудоих таборів „за участь в антирадянській націоналістичній організації і антирадянську агітацію" за ст. 54-10, ч. 2 та 54-11 Кримінального кодексу УРСР (формулювання звинувачення, стаття і термін покарання у всіх були однаковими). У звинувачувальному вирокі, зокрема, зазначалося:

„Органами НКВС викрита і ліквідована в лютому місяці 1940 року в Межирицькому районі, Рівненської області антирадянська українська буржуазно-націоналістична організація, яка ставила за мету - повалення радянської влади і встановлення „самостійної" України.

Слідством встановлено, що учасники цієї організації свою антирадянську діяльність проводили за вказівками керівників української буржуазно-націоналістичної організації Волинського українського об'єднання (ВУО), послів бувшого польського сейму Бури і Скрипника, шляхом проведення широкої антирадянської агітації, спрямованої на підлив радянської влади на Україні і встановлення петлюрівської влади в формі „Української народної республіки".

Керівництво ВУО сприяло в антирадянській роботі в блоці з бувшим польським урядом, шляхом насадження в селах Західної України ячеек ВУО, так званих „просвітянських хат ВУО", які, в свою чергу, складались з окремих гуртків (драматичних, хорових), в яких ставились постановки, розучувались і виконувались пісні виключно антирадянського характеру. Окрім цього, за вказівками з центру, окремі члени ВУО, повинні були проводити серед українського населення антирадянську агітацію, поширювати антирадянського змісту літературу і вербувати в організацію нових осіб".

Як бачимо, вирок підслідним був побудований на звинуваченні, яке стосувалося їх участі в діяльності Волинського українського об'єднання - легальної політичної партії, що існувала в Польщі у 1931-1939 рр. і була розпущена після встановлення на Волині радянської влади. Інакше кажучи, вина підслідних полягала у нібито протиправних діях, вчинених ними проти радянської влади ще в той час, коли вони не були громадянами СРСР.

Все почалося з банальних доносів односельця заарештованих, який був їх колишнім однопартійцем по ВУО, а в 1940 р. завідував сільським клубом. У цих дописах, як вороже настроєні проти радянської влади, згадувались голова сільської ради Яків Юшук, Захар Полішук, Ольга Марчук, а також усі майбутні фігуранти справи про „антирадянську українську буржуазно-націоналістичну організацію". Інформатор НКВС вів постійні спостереження за односельцями, а їх результати передавав через начальника автоколони №2, що базувалась у Самострілах, підписуючись псевдонімами „Шашіль" і „Черчіль". Зауважимо, що вислужництво завклубом перед новою владою не залишилось непоміченим в селі.

о. С. Борщевський після арешту

Священик Сергій Борщевський попереджав його: „Нащо ти продав свій народ, нащо став служити москалям (в оригіналі „москвичам" - авт.) і євреям, це ж наші споконвічні вороги, отямся".

29 лютого, яке трапилося високосного 1940р., в с. Самостріли були заарештовані: Борщевський Сергій Володимирович, 1895р.н., уродженець с. Тетільківці Кременецького повіту Волинської губернії, українець, з духовенства, закінчив Кременецьку духовну семінарію, служив священиком у селах Оброві Сарненського повіту та Самострілах; Жадинець Павло Микитович, 1912 р.н., уродженець с. Самостріли, українець, з селян, освіта початкова, служив рядовим у польському війську; Левицький Микола Іванович, 1919 р.н., уродженець с. Самостріли, українець, з селян, освіта початкова; Момот Володимир Пилипович, 1919 р.н., уродженець с. Самостріли, українець, з селян, закінчив 7-річну школу, арештований разом з батьком; Момот Пилип Максимович, 1883 р.н., уродженець с. Самостріли, українець, з селян, освіта початкова, мав 3-х синів і 3-х дочок, одна з яких - Анастасія - була замужем за Степаном Підстригачем; Підстригач Онисій (у справі - Онисифор, Олександр) Захарович, 1909 р.н., уродженець с. Самостріли, українець, з селян, освіта початкова, одружений, мав 2-х дочок.

С. Підстригач після арешту

Підстригач Степан Захарович, 1902 р.н., уродженець с. Самостріли, українець, з селян, закінчив початкову школу, служив рядовим у польському війську, одружений з Анастасією Момот, мав 2-х синів - Ярослава, 1928 р.н. і Тараса, 1935 р.н.; на час арешту володів 6,5 га орної землі, мав власний дім, 2-х коней, корову, телицю та ін. худобу; один з його рідних братів, Іван, за польської влади був війтом у с. Межирічі, а з

1939 р. працював на районній базі в Рівному, мав помітний вплив на виховання племінника Ярослава, другий брат, Павло, завербований ДПУ, здійснив на початку 1930-х рр. замах на Івана Трейка-Хойнацького, сквирського отамана за часів визвольних змагань 1919-1920 рр., який проживав у Самострілах (той був поранений в обличчя), після чого Павло Підстригач перейшов до СРСР, третій брат, Василь, у 1939 р. таємно перебрався до Німеччини; Свистонюк Степан Олександрович, 1913 р.н., уродженець с. Самостріли, українець, з селян, освіта початкова;

Смикало Олексій Георгійович, 1911 р.н., уродженець с. Самостріли, українець, з селян, освіта початкова, служив у польському війську; Смикало Аполінарія (у справі - Поліна) Іванівна, 1913 р.н., уродженка с. Самостріли, українка, з селян, освіта початкова; її брат Степан з жінкою і дитиною у 1939 р. перейшов до Німеччини.

Слідство тривало з 1 березня 1940 р. до літа 1941 р., причому до середини липня 1940 р. велось управлінням НКВС у Рівненській області (заарештовані утримувались у тюрмі НКВС №1 м. Рівного), а згодом - управлінням НКВС у Харківській області (ув'язнених перевели до тюрми НКВС №1 м. Харкова). У Рівному їх допити здійснювали начальник 2-го відділення управління держбезпеки, сержант держбезпеки Морозов, його заступник, сержант держбезпеки Якименко, начальник 4-го відділення управління держбезпеки, молодший лейтенант держбезпеки Бутилкін, оперуповноважений Строконь, у Харкові справу провадили слідчі УНКВС Нестеренко, сержант держбезпеки Матвієнко, старший слідчий, молодший лейтенант держбезпеки Зуб.

А. Смикало після арешту

У ході слідства встановлено, що 28 грудня 1937 р. в с. Самостріли засновано „Просвітянську хату" ВУО. її організатором був новий самострілівський священик Сергій Борщевський, знайомий з послом до польського сейму від ВУО М.Тележинським, відомим на Волині українським діячем агрономом П.Колесником та ін. Ініціативу щодо відкриття в Самострілах „Просвітянської хати" підтримали місцеві селяни: декларації на вступ до ВУО подали Степан Смикало, Олексій Смикало, Володимир Момот, Аполінарія Смикало, Іван Забужко, Андрій Марчук, Микола Марчук, Степан Свистонюк, Микола Левицький, Степан Підстригач, Онисій Підстригач.

Одним з активніших членів осередку став Степан Підстригач, якого інформатор НКВС охарактеризував як керівника ВУО і драмгуртка в Самострілах. Характеристику на С. Підстригача, як „активного націоналіста", підписали також А.Смикало після арешту - голова сільради Петрук і секретар Чубок.

Члени драмгуртка „Просвітянської хати" в Самострілах поставили п'єси „Дідова казка", „В кігтях ГПУ", „Клянемося могилами героїв", „Батраки" (відповідальним від староства за постановку п'єс був священик С.Борщевський). Просвітянський хор, яким керувала Аполінарія Смикало, розучив і виконував пісні „Україно мати, кат сконав", „Ще не вмерла Україна". В А.Смикало зберігалась невелика бібліотека, яка слугувала членам „Просвітянської хати". В ній, зокрема, були книги „Холодний яр" Юрія Горліс-Горського, „Червоний чад" Віталія Юрченка, „Волинь" Уласа Самчука, „Гайдамаки" Данила Мордовця та ін. А.Марчук поширював літературу, яку отримував з редакції „Дешевої книжки" у Львові, між іншим брошуру про життя і смерть С.Петлюри.

Особлива роль у діяльності „Просвітянської хати" належала священику Борщевському, який переїхав до Самострілів у 1937 р. (перед тим, разом з П.Колесником, намагався організувати просвітянський осередок у с. Степань). Окрім представництва інтересів членів „Просвітянської хати" перед офіційними польськими чинниками, С.Борщевський виголошував проповіді, в яких засуджував радянську владу, що змусила людей зректись Бога, закрила церкви, служив панахиди по С.Петлюрі.

Після 17 вересня 1939 р. діяльність „Просвітянської хати" у Самострілах згорнута.

Водночас, Василь Підстригач, який мав радіо з гучномовцем, поширював інформацію про перемогу білофінів над СРСР, організацію антирадянських збройних сил в Угорщині. Через колишній польсько-радянський кордон на Рівненщину потрапили люди, які розповідали про арешти і бідкування в колгоспах. Усе це привело в жах місцевих жителів, котрі кинулися до церкви за „метриками" (документ, що засвідчував особу), щоб перебратись до Німеччини. Зокрема, в листопаді-грудні 1939 р. священик С.Борщевський видав „метрики" на їх прохання В.З.Підстригачу, С.Смикалу, В.І.Підстригачу [3, арк.83], М.Левицькому, В.Момоту, С.Свистонюку, І.Забужку, С.Підстригачу, О.Підстригачу, О.Смикалу, які, за словами М.Левицького, хотіли „перейти кордон з Німеччиною і приєднатись до бойових сил Волошина, після чого вести наступ на Радянський Союз".

Першим трьом з десяти названих жителів Самострілів таки вдалося, разом з сім'ями, вибратися на територію, контрольовану Німеччиною. Ще четверо - М.Левицький, В.Момот, С.Свистонюк, С.Підстригач - у січні 1940 р. за маршрутом Самостріли - Рівне - Ковель - Володимир- Волинський - Біскупичі дісталися до кордону з Німеччиною. В с. Біскупичі зупинились у священика Віталія Кочаровського, який раніше служив у Самострілах. Від нього М.Левицький,

В.Момот і С.Свистонюк вирушили на кордон, де були затримані, а згодом відпущені. С.Підстригач лишився у священика, причому відмовляв інших від їх спроби.

М. Левицький після арешту

На 29 лютого 1940 р. органи НКВС володіли, таким чином, достатньою кількістю компрометуючої інформації щодо „антирадянської" діяльності колишніх членів самострілівського осередку ВУО для проведення їх арешту. Не вистачало лише вирішального, за визначенням теоретика сталінських репресій А.Вишинського, доказу вини підслідних - їх особистого зізнання. Про те, якими методами воно здобувалось слідчими управління НКВС у Рівненській області, яскраво промовляють пізніші заяви заарештованих. Так, Микола Левицький на допиті 6 серпня 1940 р. у Харкові не підтвердив своїх показів від 7 березня 1940 р. на допиті в Рівному, які стосувались колишнього посла до польського сейму Микити Бури, так як давав їх „будучи у важкому нервовому стані під натиском і фізичним впливом слідчого".

Аполінарія Смикало вже у 1954 р., у клопотанні до Президії Верховної Ради СРСР, зазначила, що „під час слідства слідчий був завжди п'яний і не міг виговорити моє ім'я Аполінарія, користуючись тим, що я надто погано розуміла російську мову, перемінив моє ім'я замість Аполінарії Поліна, а під час звільнення польських громадян

(за Указом Президії Верховної Ради СРСР від 12 серпня 1941 р. - авт.) мене затримали, тому що виявилось інше ім'я" .

Саме Аполінарія Смикало і Степан Підстригач найстійкіше опирались тискові з боку слідчих.

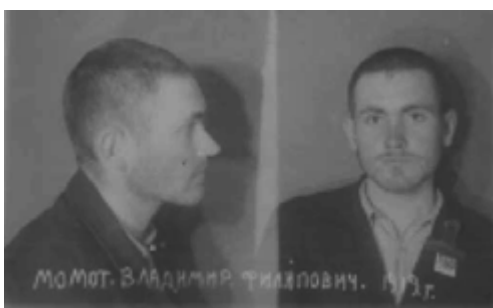

П. Жадинець після арешту

„В течении 2-х часов проводилась беседа с обвиняемой Смыкало Полиной, - констатував у протоколі одного з допитів сержант держбезпеки Якименко, - однако последняя от дачи дальнейших показаний отказалась и не изъявила согласия подписать протокол допроса" .

А.Смикало відкидала всі звинувачення, заявивши, що вони є вигадкою інформатора НКВС, на якого прямо вказувала .

Перший допит Степана Підстригача, який проводив молодший лейтенант Бутилкін, безрезультатно тривав з 13 год. 30 хв. 1 березня до 2 год. 35 хв. 2 березня 1940 р.: приналежності до будь-яких політичних організацій С.Підстригач не визнав, як також не назвав жодного імені [3, арк.110-113]. Другий допит з тим же результатом продовжувався з 10 год. 30 хв. до 17 год. 2 березня 1940 р.. Лише на третьому (2 березня) і четвертому (3 березня) допитах, які проводили оперуповноважені УНКВС, С.Підстригач визнав приналежність до ВУО і участь у драмгуртку. Однак на п'ятому допиті, 13 березня 1940 р., винним себе знову не визнав.

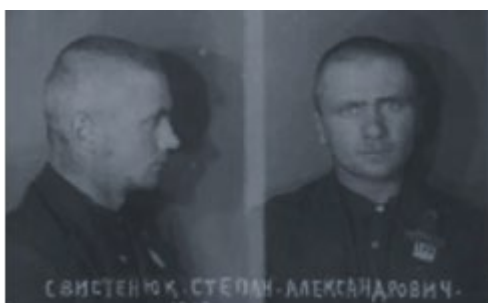
В.Момот після арешту

Зрештою, відмова С.Підстригача визнати свою вину не завадила рівненським і харківським чекістам скласти йому звинувачення, де, між іншим, йшлося:

„Як член організації ВУО систематично проводив антирадянську агітацію, спрямовану проти ВКП(б) і Радянської влади, наклепницьки висловлювався про тяжкі матеріальні умови життя українського населення в СРСР і нерентабельність колгоспів. Одночасно стверджував, що в СРСР українське населення не має ніяких політичних прав і для завоювання їх закликав до необхідної боротьби проти існуючого в Радянському Союзі ладу і встановлення „самостійної" України. В селі Самостріли був керівником драматичного етк, в якому ставились антирадянські п'єси і в який втягував нових членів. Винним себе Підстригач С.З. визнав тільки в тому, що був членом української націоналістичної організації, заперечуючи проведення антирадянської агітації, як до, так і після встановлення Радянської влади в західних областях України" [3, арк.273].

3 червня 1941 р. Особлива нарада при НКВС СРСР протоколом №57 затвердила вирок звинуваченим, які проходили у справі 147166: С.Борщевський, П.Жадинець, М.Левицький, В.Момот, П.Момот, О.Підстригач, С.Підстригач, С.Свистонюк,

О.Смикало, А.Смикало засуджені на 8 років виправно-трудоих таборів кожен „за участь в антирадянській націоналістичній організації і антирадянську агітацію" (ст. 54-10, ч.2 та 54-11 КК УРСР).

С.Свистонюк після арешту

І до середини 1942 р., тобто на початку німецько-радянської війни, коли утримання в'язнів повсюдно пожорстокішало. Робочий день був збільшений до 12 годин, на „ударних" будовах - до 16 годин. Посилено охорону, начальники таборів і оперативно-чекістських відділів отримали необмежені повноваження. Погіршилось харчування і медичне обслуговування, і, як наслідок, різк зросла смертність серед в'язнів .

Для відбуття покарання всі самострілівці були відправлені у „Севвостлаг" (золотовидобуток та інші роботи на Колимі), за винятком Пилипа Момота, який опинився у „Карлаге" (будівництво в районі озера Балхаш у Казахстані) і подальша доля якого невідома. З інших дев'яти ув'язнених у таборах вижили лише троє. П'ятеро померли в таборах з кінця 1941 р.

Сергій Борщевський помер 13 грудня 1941 р. у Приморському районі „Севвостлагу" у віці 46 р.; Степан Підстригач 12 січня 1942 р. у „Богословлаге" Свердловської області у віці 40 р.; Володимир Момот - 10 лютого 1942 р. у „Богословлаге" у віці 23 р.; Степан Свистонюк - 30 квітня 1942 р. у „Севвостлаге" у віці 29 р.; Павло Жадинець - 23 травня 1942 р. у „Богословлаге" у віці 30 р. Микола Левицький помер 2 травня 1945 р. у „Нырблагі" Молотовської області , коли йому було 26 р.

О.Підстригач після арешту

Двоє засуджених по справі 147166 - Онисій Підстригач і Аполінарія Смикало - повністю відбули визначене їм покарання і вийшли на волю у 1948 р. О.Підстригач після звільнення працював слюсарем гідролізного заводу №12 у річковому селищі Лобва Ново-Лялінського району Свердловської області, з ним знаходились дружина і 3-є дітей. 28 квітня 1949 р. Онисій Підстригач знову заарештований і на основі постанови Особливої наради МДБ СРСР від 30 липня 1949 р. висланий на поселення в Новосибірську область за ті ж „злочини", що й у 1940 р. . Лише у 1955 р. рішенням Центральної комісії з перегляду справ на осіб, засуджених за контрреволюційні злочини, які утримувались у таборах, колоніях і тюрмах МВС СРСР і знаходились у засланні на поселенні (далі - Центральна комісія) обидві постанови Особливої наради щодо О. З. Підстригача відмінено, справи, за недостатністю доказів, припинено (протокол №67 від 22 серпня 1955 р.) .

Аполінарія Смикало звільнилась після першого ув'язнення 29 лютого 1948 р.(знову був високосний рік!). На той час вона перебувала у Крестовському ОТП Сковородинського району Читинської області. Батьки з 1940 р. до 1946 р. були вислані у Північно-Казахстанську область, брат Степан, засуджений військовим трибуналом військ МВС в Рівненській області 10 лютого 1945 р. за ст.2 Указу Президії Верховної Ради СРСР від 19 квітня 1943 р. на каторжні роботи терміном 20 років з конфіскацією всього належного йому майна і позбавленням політичних прав на 5 років, відбував покарання у Північно-Східному ВТТ НКВС СРСР (бухта Нагаєво, Магаданська область) .

О.Смикало після арешту

Після звільнення А.Смикало приїхала до м. Рівного, де оселилась у старшого чоловіка, якого доглядала (готувала, прала, при-бирала), що було платою за надане помешкання [5, арк.46]. 1 жовтня 1949 р. Аполлінарія Смикало заарештована УМДБ в Рівненській області. Утримувалась у тюрмі №3 м. Дубно та внутрішній тюрмі УМДБ у Рівному. Через відсутність доказів вини, А.Смикало звинувачували в тих же „злочинах“, за які вона відбула 8-річне ув'язнення. В якості свідків слідчі спробували залучити С.Борщевського, П.Жадинця, М.Левицького, В.Момота, П.Момота, О.Підстригача, С.Підстригача, С.Свистонюка, з приводу чого отримали довідку виконкому Межиріцької райради депутатів трудящих від 6 жовтня 1949 р. про те, що названі особи „арештовані у 1940 р. і місце проживання їх невідоме“.

Важко встановити, чого було більше у діях слідчих - непоінформованості чи цинізму, але у звинуваченні вони вказали, що „Смикало П.І. винною себе не визнала, однак достатньо викривається показами засуджених Борщевського С.Б., Момот В.П., Підстригач О.З., Жадинець П.М.“ (у 1950 р., коли готувалось звинувачення, серед живих з вказаних осіб лишився тільки Онисій Підстригач). Аполінарія Смикало ставити підпис під звинуваченням відмовилась і винною себе не визнала . Вражає твердість і приречення цієї жінки, у слідчій справі якої зберігається такий документ:

*„Акт
2 октября 1949 года
г.Ровно*

Мы, нижеподписавшиеся, сотрудники УМГБ Ровенской области лейтенант Смирнов, лейтенант Меньшиков и мл. лейтенант Зиновьев составили настоящий акт в том, что при допросе арестованной Смыкало Полины Ивановны 2 октября 1949 г. последняя от подписи протокола допроса отказалась, при этом заявила следующее: „Протокол допроса с моих слов записан верно и мною прочитан вслух, однако подписывать его не буду, так как все равно мне быть в тюрьме“.

В чем и составлен настоящий акт.

Підписи“.

Коли слідчі спробували отримати від А. Смикало інформацію про друзів і знайомих, з якими вона встановила зв'язок після повернення з ув'язнення, заарештована відповіла: „З огляду на мій похилий вік я друзями і знайомими не обзаводилась“ (Аполінарії Іванівні було тоді 37 років).

11 листопада 1950 р. Особлива нарада при МДБ СРСР постановила вислати А. Смикало на поселення в Новосибірську область „за приналежність до антирадянської української націоналістичної організації” за ст.54-10, ч.2 та 54-11 КК УРСР. Нове покарання А.Смикало відбувала в с. Павлово Венгеровського району Новосибірської області. Центральна комісія відмінила постанови Особливої наради і припинила справу щодо неї тим же рішенням, що й стосовно О.Підстригача.

По одній справі з Аполінарією Смикало у 1949-1950 рр. проходив Олексій Смикало (арештований 19 вересня 1949 р.) . У 1941 р., коли він відбував у „Севвостлаге” (бухта Находка) перше покарання, йому „пощастило” більше, ніж А.Смикало: 26 вересня 1941 р. О.Смикало звільнений з ув'язнення як польський громадянин. Перебував у м. Омську, потім працював поблизу м. Петропавловська Північно-Казахстанської області, роз'їзд Красивий (станція Карша), в будівельному поїзді №44 (разом з батьком і сестрою), бетонував залізничні мости. Наступний пункт - станція Кушмура, будівельна дільниця №2, згодом дистанція шляху, де був старшим ремонтним робітником (з травня 1942 р. до червня 1944 р.). Нарешті, у 1944 р. Олексій Смикало опинився на 1-му Українському фронті, у 22-му артилерійському полку 5-ї дивізії 2-ї імені Ванди Василевської армії Війська Польського, де служив до листопада 1945 р. Нагороджений польськими хрестом Грюнвальда III ступеня, медалями „За форсування Одера”, „За перемогу над Німеччиною в 1945 р.”, радянською медаллю „За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941-1945 рр.” . Після демобілізації жив у с. Самостріли.

П. Момот після арешту

Воєнні заслуги не допомогли Олексію Смикалу - 11 листопада 1950 р. за рішенням Особливої наради він отримав 10 років вислання до Новосибірської області (відбував покарання у с. Венгер). У 1955 р. Центральна комісія відмінила покарання і припинила провадження справи, як і щодо всіх інших учасників „націоналістичної” організації в Самострілах, які до того часу не дожили.

У червні 1989 р. всі 10 жителів с. Самостріли, ув'язнених в лютому 1940 р., реабілітовані прокуратурою Рівненської області:

- 13 червня - Онисій Підстригач,
- 14 червня - Пилип Момот, Аполінарія Смикало,
- 15 червня - Степан Свистонюк,
- 16 червня - Павло Жадинець,
- 17 червня - Степан Підстригач,
- 19 червня - Микола Левицький,
- 20 червня - Володимир Момот,
- 21 червня - Сергій Борщевський, Олексій Смикало.